

Roland de Vaux. O. P., *L'archéologie et les manuscrits de la Mer Morte*. Published for the British Academy, by the Oxford University Press, London 1961. xv + 108 str. — 8°, 65 fotografskih posnetkov, 4 risbe.

V začetku leta 1947 so bili odkriti »rokopisi s področja Mrtvega morja«. Prve rokopise je našel član nomadskega plemena Ta'amire *Muhammad ad-Dib*. Po njegovem pripovedovanju, ki ga je publiciral W. H. Brownlee v članku »*Muhammad ed-Deeb's own story of his Scroll Discovery*« — »*Journal of Near Eastern studies*« 16, 1957. str. 236—239, je prve rokopise našel že leta 1945 v jami, ki je sedaj registrirana kot »Qumrân 1«. Tako se je skupaj s prvimi arheološkimi izkopavanji v zainteresiranih znanstvenih krogih pojavilo novo ime Khirbet Qumrân.

To je ime porušenega mesta, oddaljenega približno en kilometer zahodno od severne obale Mrtvega morja. Ozemlje zavzema sprednji del obmorske terase, ki se proti jugu strmo spušča v Wady Qumrân, proti severu in zahodu pa se končuje s številnimi globelmi. Proti vzhodu prehaja teren v strmo pobočje, ki se spušča k Mrtvemu morju. Med izkopavanji v letih 1952—1956 so se Khirbet Qumrân pridružila nova imena: Aïn Feshkha, jame pri Wady Murabba'ât in Khirbet Mird.

Leta 1951 so beduini iz plemena Ta'amire našli nove dokumente 18 km južno od Qumrâna v Wady Murabba'ât; med njimi sta najbolj zanimivi dve listini Simona bar Kochbe, ki je bil eden izmed voditeljev v drugi judovski vstaji proti Rimu v letih 132—135 po n. š. Leta 1952 je na tem področju izkopaval z uspehom Roland de Vaux.

Khirbet Mird je ime antičnega samostana, znanega kot *kastellion* (gr.) in kot *marda* (aram.), kar pomeni »trdnjava«. Leta 1952 je tam izkopavala belgijska arheološka odprava pod vodstvom R. de Langhe. Leta 1956 pa je O. R. de Vaux tri kilometre bolj proti jugu od Qumrâna, v Aïn Feshkhi izkopal še dobro ohranjeno stanovanjsko poslopje. Najdbe so bile zanimive.

Avtor te knjige Roland de Vaux je zbral in obdelal gradivo od začetnih izkopavanj najprej tako, da daje lep, celoten pregled arheoloških del in najdb. Z razdelitvijo gradiva na tri glavna poglavja, ki tematsko prehajajo eno v drugo, je dosegel pregledno sistematizacijo obširnega gradiva.

Prvo poglavje »Khirbet Qumrân« obravnava zgodovinski razvoj in propad ljudske naselbine na Khirbet Qumrân. V prvem delu z napisom »*Izraelski sledovi*« uvršča začetke ljudske naselbine na Khirbet Qumrân v *izraelsko* dobo. Biblična Jozvetova knjiga navaja med drugimi mesti tudi ime 'Ir-hammelah; njegova lokacija najbolj ustreza današnjemu Khirbet Qumrân. Po najdbah v samem mestu in okoliških jamah je dognano, da niso starejše od VIII. st. pr. n. št., kar se ujema s poročili (II Chron. XXVI. 10.) o tem, da je kralj Ozias (781—740) zgradil na tem področju številne *migdâlim* »trdnjavičice«. F. M. Cross pa trdi po poročilih o gradnjah Josaphata (870—848 pr. n. št., II. Chron. XVII. 12.), da je bila trdnjavičica (*birâniyyôt* — *migdâlim*) Khirbet Qumrân zgrajena v IX. st. pr. n. št. O tem priča tudi najdeno zidovje, ki leži bolj globoko kot drugo odkrito zidovje in spada v dobo *železo II*. Posebno pozornost vzbujata pri tem dva najdena predmeta:

— Prvi je odlomljen ročaj, na katerem je pečat z naslovom *lammêlêk* — »kralju«.

— Drugi je *ostrakon*, popisan z nekaj paleohebrejskimi črkami.

Tej izraelski dobi sledijo obdobja bojev in premirja. Vse te faze segajo od prvih izraelskih naselbin (VIII. — VII. st. pr. n. št.) do okupacije po rimskih vojaki in do ponovnega obnavljanja razvalin od upornikov v drugi židovski vstaji, ki je bila v letih 132—135 po n. š. Karakteristični za Khirbet Qumrân sta naslednji periodi I in II. V drugi polovici II. st. pr. n. št. se je na tem področju naselila skupina ljudi (perioda Ia). O obnovitvi naselbine na Khirbet Qumrân pod njihovo okupacijo zgovorno pričajo novi zbiralni dotok za pitno vodo, gradba dveh novih cistern in zgraditev javnega kopališča.

Njihova nadaljnja arhitektonska dela (perioda Ib) so pustila trajen pečat naselbini, čeprav je za njimi ostala opustošena do začetka krščanske dobe.

Značilen za to periodo je velik razmah gradbenih del. Khirbet Qumrân dokončno dobi obliko utrjenega mesta. Dograjeno je in obnovljeno mestno obzidje, zgrajena je citadela, odprta so nova mestna vrata, zgrajena so nova stanovanja,

nove cisterne, trasirana je cesta od glavnih mestnih vrat, vendar do sedaj še ni dognana, kam je peljala. Začeta je tudi gradnja vodovoda, novih javnih kopališč, javnih zbirališč, ki so po vsej verjetnosti bila tudi prostori za obede. Vse to nam danes priča o zelo razgibanem družbenem življenju te verske skupnosti.

V začetku krščanske dobe je zgradbe ponovno zasedla ista skupnost (*»communauté«* — verska skupnost) — perioda II, vse do približno leta 68 po n. š., ko so bile zopet opustošene, tokrat so jih razdejali zavojevalci.

Razen nadaljevanja in razširitve gradbenih del iz te periode je najbolj interesantna najdba tako imenovanega *skriptorija*. To je prostor, kjer so našli različne priprave, podobne današnjim klopem za pisanje. Najdba tega *skriptorija* je zelo zanimivo odkritje zaradi njegove starosti (okoli I. st. po n. š.). Prej so domnevali, da uporaba prvih klopi za pisanje pada v VIII.—IX. st. po n. š. Poznejša odkritja, sarkofag iz V. st. z naslikanim človekom, ki piše, sedeč na klopi, mozaik iz Severne Afrike, ki je iz IV.—V. st., na katerem vidimo ljudi, ki pišejo na papirus (?), sedeč na klopih, relief iz Ostije iz III.—IV. st. z dvema sedečima figurama, ki pišeta, nam pričajo, da so uporabljali klopi za pisanje že prej.

Obstoj *skriptorija* še bolj potrjujejo najdbe v sosednjih prostorih, za katere menijo, da so bili shrambe za rokopise. Razen tega so našli večje zbirke keramike ter kovanega denarja iz časov Heroda Velikega in iz rimskih časov.

V drugem poglavju »Arheologija področja Qumrân« avtor O. R. de Vaux zelo podrobno obravnava potek arheoloških del in opisuje posamezne najdbe na določenih mestih, ki sem jih v glavnem že omenil.

Dokumenti, ki so bili odkriti v Khirbet Qumrân, so terjali bolj podrobno raziskavo tega področja. Tako je leta 1949 na tem področju raziskovala arheološka odprava pod vodstvom avtorja in Lencasterja Hardinga, direktorja Jordanskega odseka za arheologijo, ter preiskala prvo jamo, ki je sedaj registrirana kot »Qumrân 1«. V letih 1952—1956 so bile preiskane tudi jame na območju krševite skalnate obale in na sami obmorski terasi. Leta 1956 so bila preiskana tudi nekatera postranska pokopališča ter posamezni arheološki sledovi na področju Khirbet Qumrân — Aïn Feshkha.

Arheološka dela in najdbe na področju Aïn Feshkha so obdelane v posebni točki, v kateri obravnava avtor stanovanjsko poslopje ter utrdbe (*»enclos«* — »ograda«) proti severu in jugu.

Tretje poglavje »Razvaline in teksti« je za nas najbolj zanimivo, vendar najmanj obdelano. Avtor ga je razdelil na sedem točk. Vsaka točka obravnava posamezen problem, ki je v zvezi z rokopisi ali pa z življenjem verske skupnosti v Qumrân. Kot najbolj zanimive naj omenim zadnje tri točke:

V. Organizacija in življenje skupnosti.

VI. Zgodovina verske skupnosti.

VII. Imenovanje verske skupnosti.

Po najdbah sodimo, da se je v drugi polovici II. st. pr. n. š. v razvaline naselbin Khirbet Qumrân in Aïn Feshkha naselila razmeroma velika skupina ljudi. Ta skupina, ki se je naselila na precej pustem terenu, je mogla obstati na tem področju samo z rejo živine in gojenjem maloštevilnih agrikultur. Poznali so pa tudi nekatere obrti. Arheološki ostanki nam nalagajo zaključek, da je to morala biti samo organizirana in disciplinirana verska skupnost s posebnimi verskimi obredi.

Glede imenovanja same skupnosti nam pomagajo najdeni dokumenti, rokopisi »Pravila skupnosti« in »Pravila verske družbe«¹, v katerih zasledimo imena Ostanek Izraela, Resnični Izrael ali celo Neka za veza. Kakor pričajo ti najdeni dokumenti, je neznana oseba z vzdevkom Pravični učitelj ustanovila to versko skupnost po prepiru z Brezbožnim svečenikom. To, enako kot avtor, meni asiriolog G. R. Driver. Za Heroda Velikega je ta verska skupnost že začela zapuščati svoja bivališča, končno pa je Qumrân ostal zapuščen za prve židovske vstaje (66—70 po n. š.).

¹ »Pravila skupnosti« je publiciral D. Barthélemy v »Discovery of the Judean Desert« I. N° 28; »Pravila verske družbe« pa Millar Burrows pod naslovom »Manual of discipline« — »The Dead Sea Scrolls of Sent Mark's Monastery« II. 2. 1951.

Rokopisi, za katere ni več dvoma, da so starodavni in popolnoma verodostojni,² da so nam jih zapustili člani verske skupnosti, ki je bivala na bregovih Mrtvega morja od druge polovice II. st. pr. n. š. pa do približno leta 68 po n. š. in da niso mogli nastati pred tem časom, so za nas dragoceni dokumenti.³

Pri izkopavanjih leta 1949, pod vodstvom avtorja in G. L. Hardinga, so v jami »Qumrân 1« našli okoli 70 rokopisov in fragmentov, med katerimi jih je nekaj v zvezi z bibličnimi knjigami. Posebno pozornost so zbudili tile rokopisi:

1. kompletan tekst »Knjiga Izaije« (Izaija I),
2. znatno poškodovan tekst »Knjiga Izaije« (Izaija II),
3. komentar h »Knjigi preroka Habakuka«,
4. Pravila verske družbe (»Manual of discipline«),
5. Pravila za vodenje vojne ali vojna sinov svetlobe s sinovi teme,
6. Himne hvaležnosti,
7. aramejski komentar h »Knjigi rodov«.

Tem prvim, posameznim najdbam v jami »Qumrân 1« so se pridružile v letih 1952—1956 najdbe v jamah »Qumrân 2« do »Qumrân 11«, tako da je danes najdenih že več kot 600 rokopisov.

Raziskave in obdelava tekstov iz Khirbet Qumrâna dokazujejo, da imajo ti rokopisi velik pomen za zgodovino hebrejskega jezika in paleografije. Analiza qumrânskih tekstov je dala ne samo veliko gradiva za zgodovino hebrejskega jezika in literature, ampak tudi gradivo za zgodovino judovstva kot verske sekte.

Ceprav je bilo pričakovati, da bodo rokopisi iz Khirbet Qumrâna bolj podrobno obravnavani, se je avtor Roland de Vaux omejil bolj na arheološko obdelavo gradiva s področja Khirbet Qumrâna in ne toliko na obdelavo rokopisov samih; to je tudi razumljivo, če vemo, da je avtor po poklicu arheolog.

O. R. de Vaux je v tej knjigi s posebnim zanimanjem zbral in obdelal gradivo arheoloških izkopavanj ob Mrtvem morju ter osvetlil določene probleme natančneje; to mu je omogočala tudi njegova osebna udeležba pri izkopavanjih od samega začetka.

Veliko je bilo odkritega, veliko napisanega o rokopisih, toda zgodovina odkritij ob Mrtvem morju s tem še ni končana. Še niso publicirani vsi rokopisi in še dolgo bosta Mrtvo morje in Judejska puščava odkrivala svoje skrite zaklade.

Kiril Gulevski

² O tem pričajo arheološke, paleografske in jezikovne raziskave, med katerimi je treba omeniti dela:

— R. de Vaux, *La grotte des manuscrits hébreux*, RB, 56 (1949), 586—609.

— G. L. Harding, *Introductory*, DJD t. I., Oxford 1955, 3—7.

— J. C. Trever, *A Palaeographical Study of the Jerusalem Scrolls*, BASOR, 115, 1949, 6—25.

S. A. Birnbaum, *How Old are the Cave Manuscripts? A Palaeographical Discussion*, VT, 1 (1951), 91—109.

— M. H. Gottstein, *Studies in the Language of the Dead Sea Scrolls*, JJS, 4 (1955), 104—107.

— *Die Qumrân-Rollen und die hebräische Sprachwissenschaft*, RQ, 1. (1958 do 1959), 104 n. .

³ O tem glej J. Hempel, geslo *Qumrân*, RE, XXIV (1963), str. 1356 n. .